

บทที่ 2

ความหมายและหลักปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

2.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน

คำว่า “การพัฒนา” (development) มีผู้รู้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย ดังนี้ :

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 4 - 6) ให้ ความหมายของ “การพัฒนา” ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น โดยมีการวางแผนไว้ล่วงหน้า (Planned change) มีการกำหนด ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ในลักษณะที่สมาชิกของสังคมนั้นปรารถนา

โกวิทย์ พวงงาม และ ปรีดี โชติช่วง (2527 : 10 - 11) ได้ให้คำนิยามของ “การ พัฒนา” ไว้ดังนี้

1. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคม จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับ หนึ่งที่มีคุณค่าเพิ่มขึ้น และจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
2. การพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการได้มาซึ่งความเจริญเติบโตที่มั่นคง ของความสามารถของระบบ ในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ ให้บรรลุ ความสำเร็จที่ก้าวหน้าทางการเมืองและเศรษฐกิจ และตามวัตถุประสงค์ของสังคม
3. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะก้าวหน้า และความก้าวหน้านั้นมี ความเคลื่อนไหวของหลายสิ่งหลายอย่าง จากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง

สิริวัฒน์ นิจนตร (2528 : 17) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนา” ไว้ว่า การ พัฒนาคือ การเปลี่ยนแปลง เช่น การตั้งเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีการขยายตัว อย่างน้อย 5 - 6% ของรายได้ประชาชาติในแต่ละปี อัตราการเรียนรู้นักหนังสือร้อยละ 90 ภายใน เวลา 10 ปี และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีระบบ

ดารา ทีปะปาล (2538 : 15) ได้สรุปความคิดรวบยอดของคำว่า “การพัฒนา” ว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างมีเป้าหมาย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนด ทิศทาง เพื่อให้บรรลุตามแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ซึ่งแน่นอนที่สุดแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้านั้น

ยอมจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น การพัฒนาจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่ทิศทางที่ปรารถนา

เกื้อ วงศ์บุญสิน (2538 : 73 - 76) ได้รวบรวมความหมายของการพัฒนาที่มีผู้กล่าวไว้ และมีการหยิบยกขึ้นมาอ้างอิงอยู่เสมอ ได้แก่

1. การพัฒนา คือ สภาพที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง ๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ 5 - 7 ต่อปี และสามารถรักษาระดับนั้นไว้ได้ เป็นสภาพที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีในทางเศรษฐกิจ (แนวคิดในช่วงทศวรรษที่ 1960 - 1970)

2. การพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการเร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมของชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้น และประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทางเศรษฐกิจ (แนวคิดในช่วงทศวรรษที่ 1960 - 1970)

3. การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการว่าจ้างงานตามที่ได้วางแผนไว้แล้ว เพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรม ในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรมและการบริการ (แนวคิดในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970)

อย่างไรก็ตาม ในสมัยต่อมามีผู้วิจารณ์และปฏิเสธแนวความคิดนี้ โดยมีความเห็นว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมิใช่สิ่งเดียวกับการพัฒนา กล่าวคือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีขอบเขตของเป้าหมายจำกัดเพียงการเพิ่มรายได้เฉลี่ยของมวลรวมประชาชาติ และอาจมีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการพัฒนา เช่น กรณีการเจริญเติบโตโดยปราศจากการพัฒนา หรือการมีการพัฒนาโดยที่เศรษฐกิจของประเทศไม่เติบโต หรือมีค่าติดลบ ซึ่งลักษณะของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยไม่มีพัฒนานั้นเป็นสถานการณ์ที่พบได้ในประเทศที่ผลผลิตมวลรวมประชาชาติโดยเฉลี่ยต่อบุคคลสูงแต่ประชาชนต้องประสบปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้มากขึ้น สภาพความยากจนรุนแรงขึ้น เป้าหมายของการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เสื่อมลง เช่น ทัศนคติ ภาวะทางสถาบันสังคม วัฒนธรรม การเมือง เป็นต้น นี่เป็นที่มาของแนวความคิดข้อ 4 และ 5

4. การพัฒนา คือ การสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ซึ่งการพัฒนานั้นจะประสบความสำเร็จได้ด้วยการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงานในขณะที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต (แนวคิดว่าด้วยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่การกระจาย เช่น Chenery et al, 1974)

5. การพัฒนา คือ กระบวนการหลายมิติ ซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างทางสังคม ทำที่ของประชาชน สถาบันต่าง ๆ ของชาติ การเร่งรัดความเจริญเติบโต การลดความไม่เท่าเทียมกัน และขจัดความยากจน นั่นคือการเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่างๆ ในสังคมภายในระบบนั้น เป็นการก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด (แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาโดยเน้นเรื่องความต้องการขั้นพื้นฐาน)

6. การพัฒนา คือ การสร้างความทันสมัย และการพัฒนาแล้ว คือความทันสมัย (ทฤษฎีภาวะทันสมัย : Levy, 1966 ; Black, 1966 , Rustow, 1967) Myrdal (1968) มองการพัฒนาในแง่ของเป้าหมาย (Development as an objective) ซึ่งเป็นอุดมคติของภาวะทันสมัยโดยกล่าวว่าในภาวะดังกล่าวต้องประกอบด้วย การที่คนในสังคมมีเหตุผล (Rationality) มีทัศนคติและความคิดที่ไม่งมงาย มีวินัยทางสังคม มีการคิดและวางแผนการพัฒนา มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม มีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชของชาติและมีประชาธิปไตยโดยจากระดับพื้นฐาน

7. การพัฒนา คือ การเพิ่มพูนขีดความสามารถของสังคม โดยไม่คำนึงถึงเรื่องขอบเขตซึ่งถูกกำหนดโดยเป้าหมาย และโครงสร้างพื้นฐานของสังคมในขณะนั้น การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์ต่อเป้าหมายที่มีอยู่หรือวิถีทางที่ใช้อยู่ในการทำสิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องของ การมุ่งสู่เป้าประสงค์ที่วางไว้ นอกจากนี้การพัฒนาสามารถวัดได้ในเชิงปริมาณและคุณภาพ นั่นคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติด้วยกัน และระหว่างมนุษยชาติกับสภาพแวดล้อม การพัฒนานั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพในทุกเรื่องของระเบียบสังคมที่ถือว่าสำคัญ (Jacobs, 1971 : p. 9 21)

แนวคิดนี้ปฏิเสธความคิดที่ว่าความทันสมัยคือ การพัฒนา โดยให้เหตุผลว่า แม้ความทันสมัยจะเป็นการเพิ่มพูนขีดความสามารถของสังคมเช่นเดียวกับการพัฒนา แต่การเพิ่มพูนนั้นทำได้ภายในขอบเขตที่เป้าหมายและโครงสร้างพื้นฐานของสังคมเป็นตัวกำหนดอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนา แต่การเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างไม่เท่าเทียมกัน หรือยาวนานกันไป และความทันสมัยอาจเกิดขึ้นโดยปราศจากการพัฒนาได้

8. การพัฒนาในทางวัฒนธรรม หมายถึง การสร้างความรู้สึกใหม่ว่าตนเป็นชาติ มีความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะทำทุกอย่างโดยเสียสละเพื่อประเทศชาติของตน (Porter, 1973 : 253)

9. ในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง การพัฒนา คือ การปฏิรูประเบียบสังคมให้มีความยุติธรรมมากขึ้น มีเอกราชของชาติ และได้รับการอ้างไว้ เป็นอิสระจากการแทรกแซงครอบงำของรัฐบาลอื่นใด หรือกลุ่มผลประโยชน์ (แนวคิดตามทฤษฎีการพึ่งพิง)

10. การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพของระบบเศรษฐกิจ ในภาวะที่มีดุลยภาพและมีพลวัต ภายใต้กรอบที่ไม่กระทบกระเทือนกับสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศวิทยา (แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน)

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า การพัฒนาไม่ว่าจะสื่อไปในลักษณะของการเป็นสภาวะเป้าประสงค์ หรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่สภาวะเป้าประสงค์ก็ตาม มีผู้ให้คำนิยามไว้มากมาย และแตกต่างกันออกไปตามค่านิยม หรือความเชื่อพื้นฐาน ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา สำหรับการศึกษารื่องการพัฒนาให้ต้องแท้เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติได้นั้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญคือวิธีการทำความเข้าใจในเรื่องนั้น โดยพิจารณาว่าใครเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อสนองบุคคลกลุ่มใด โดยวิธีใด และเป็นไปในช่วงระยะเวลาใดในอันที่จะให้การพัฒนา ดังกล่าวบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ สำหรับความคิดหลักในเรื่องความหมายของการพัฒนาที่เสนอข้างต้นทั้งหมดนั้นพอจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ดีขึ้น

สรุปได้ว่า “การพัฒนา” (Development) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือมีการวางแผน ซึ่งสมาชิกในสังคมเห็นดีด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี เช่น การพัฒนาบุคลากรในองค์กรโดยการฝึกอบรม การพัฒนาทาง

ด้านเกษตรกรรมโดยนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ เช่น การใช้ปุ๋ย และเมล็ดพันธุ์ที่ดี เพื่อเพิ่มผลผลิต เป็นต้น

คำว่า “ชุมชน” (Community) มีผู้รู้ให้คำนิยามไว้มากมายหลายทรรคนะ ดังนี้

ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2522 : 42) ให้ความหมายคำว่า “ชุมชน” ว่าหมายถึง กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิด และผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ชุมชนจึงหมายถึง กลุ่มที่ประกอบด้วย

1. คน
2. อยู่ในที่เดียวกัน
3. มีความรู้สึกนึกคิด และผลประโยชน์ร่วมกัน
4. มีการติดต่อ และไปมาหาสู่กันเป็นประจำ
5. มีสถาบันทางสังคมที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ เช่น วัด โรงเรียน ร้านค้าร่วมกัน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 6 - 10) ให้ความหมายของ “ชุมชน” ว่าหมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ และยังมีลักษณะอื่น ๆ ประกอบอีก ดังนี้

1. มีอาณาเขตแน่นอนและไม่ใหญ่โตนัก
2. เป็นอาณาเขตที่เล็กที่สุดที่สมาชิกของชุมชนสามารถสนองตอบความต้องการของตนเองได้
3. ชุมชนอาจจะเล็กหรือใหญ่กว่าเขตเมืองตามกฎหมายได้
4. ชุมชนประกอบด้วยประชาชนจำนวนหนึ่ง มีสถาบันทางสังคม และมีอาณาเขตทางภูมิศาสตร์
5. ชุมชนโดยทั่วไป แบ่งเป็นชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ซึ่งจะมีความต้องการของตนเอง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของสมาชิก เช่น สมาชิกจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม ตามบรรทัดฐานของชุมชน หากฝ่าฝืนย่อมถูกลงโทษ ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

ดารา ที่ปะปาล (2538 : 140 - 141) ได้สรุปความคิดรวบยอดเกี่ยวกับ “ชุมชน”
ไว้ว่า

ชุมชน คือ กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่ โดยมีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันก็ตาม ที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึก
เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น มีการปฏิบัติต่อกันในแนวที่ยอมรับของคนในชุมชนนั้นและสามารถ
สรุปส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชนได้คือ

1. มีคน (people) ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มอย่างถาวร
2. มีความสนใจร่วมกันของคนในชุมชน (Common interest)
3. มีการติดต่อและปฏิบัติต่อกัน (interaction)
4. มีแบบแผนความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน (relationship)
5. มีอาณาบริเวณของชุมชน
6. มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่บำบัดความต้องการของคนในชุมชนร่วมกัน (activities)
7. มีสถาบัน และองค์การทางสังคมที่ให้ประโยชน์ และบริการทางสังคมแก่คนใน
ชุมชนได้ (institution and social organization) เช่น วัด โรงเรียน สถานีนามัย
ตลาด สถานีตำรวจ ฯลฯ

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมจะเป็นสังคม
ขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ขึ้นขึ้นอยู่กับจำนวนคนที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้น ซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณ
เดียวกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันโดยความผูกพันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนา

Irwin T. Sanders ได้จำแนกชุมชนออกเป็น 4 แบบคือ

1. ชุมชนชนบทที่อยู่โดดเดี่ยวและพึ่งตนเอง (The isolated, relatively self sufficient
rural community)
2. ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท (The town • country community)
3. ชุมชนแบบเมือง (The urban community)
4. ชุมชนนครบาล (The metropolitan community)

เมื่อนำเอาคำว่า “การพัฒนา” ร่วมกับ “ชุมชน” ทำให้เกิดคำใหม่คือ “การพัฒนาชุมชน” ซึ่งผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

องค์การสหประชาชาติได้นิยามคำว่า “การพัฒนาชุมชน” ดังนี้

“การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการซึ่งประชาชนทั้งหลาย ได้พยายามรวบรวมกัน ทำเองและมาร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อจะทำให้สภาพของเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ เจริญดีขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเพื่อความเจริญของชาติอย่างเต็มที่”

องค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา (ICA) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” ดังนี้

“การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธีแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนนั้น ร่วมกันวางแผนการและลงมือทำการเอง โดยพิจารณาว่ากลุ่มของตนและเอกชนมีความต้องการอะไรและมีปัญหาร่วมกันคืออะไร แล้วจัดทำแผนการของกลุ่มและของเอกชน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านั้นโดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้มากที่สุด และถ้าจำเป็นอาจขอความช่วยเหลือด้านบริการหรือวัสดุจากรัฐบาลหรือจากองค์กรอื่นที่ไม่ใช่รัฐบาล”

Peter Du Soutoy ให้ความหมายว่า “การพัฒนาชุมชน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรรมวิธีทั้งหมดที่ใช้ในการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นเป็นส่วนที่มีลักษณะที่เห็นได้ชัดแตกต่างออกไปโดยประกอบด้วย

1. การช่วยตนเอง (self - help)
2. การพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชน (Attention paid to the people's felt - needs)
3. การพิจารณาถึงลักษณะของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนนั้นเป็นส่วนร่วม (Attention paid to the social traditional and other aspects of the community)

ที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เมื่อ พ.ศ. 2491 ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ไว้ดังนี้ (สุวิทย์ ยิงวรพันธุ์, 2512 : 56)

“การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วยกัน แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง”

องค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (AID) ของสหรัฐอเมริกาได้ให้คำจำกัดความของ “การพัฒนาชุมชน” ดังนี้

1. เป็นกรรมวิธีทางสังคมที่ราษฎรในชุมชนจัดทำขึ้นเป็นแผนปฏิบัติการ
2. แผนปฏิบัติการจะกำหนดรายละเอียดถึงความต้องการของชุมชน ปัญหาส่วนรวม และวิธีการแก้ปัญหา
3. พยายามใช้ทรัพยากรทุกอย่างในชุมชนให้มากที่สุดในการแก้ปัญหา
4. หากเกินความสามารถของชุมชนจะได้ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลหรือเอกชน

สำนักกิจกรรมสังคมแห่งสหประชาชาติ (The U.N. Bureau of Social Affairs, 1955 :

6) ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ว่าหมายถึง กรรมวิธีที่มุ่งสร้างความเจริญด้านเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชนส่วนรวม โดยชุมชนนั้นจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและให้ชุมชนได้ใช้ความคิดริเริ่มของตนเองอย่างเต็มที่

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการรวมกำลังของราษฎรเองกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของประเทศชาติ (life of the nation) ซึ่งคำนิยามนี้เป็นคำนิยามที่องค์การสหประชาชาติได้ปรับปรุงขึ้นใหม่และยึดถือกันเป็นมาตรฐานอยู่ในปัจจุบัน (ดารา ทีปะปาล, 2538 : 73)

Dunham ได้กล่าวถึง การพัฒนาชุมชน ในหนังสือ The Outlook for Community Development ว่า

“การพัฒนาชุมชน หมายถึง การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยกำลังของราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ด้วยการช่วยตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน โดยได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ”

(ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2516 : 13)

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ให้ความเห็นเกี่ยวกับ “การพัฒนาชุมชน” ว่า “การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะไปทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของชาวชนบทให้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อมกัน”

สาย หุตะเจริญ อดีตอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนาชุมชน” ดังนี้

“พัฒนาชุมชน เป็นวิธีการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน”

ปกรณม์ อังศุสิงห์ อดีตอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” ดังนี้

“การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งจะชักจูงและส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้สึกระตือรือร้น สนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการปรับปรุงท่ามาหากินและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น”

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ ได้ให้ความหมายคำว่า “การพัฒนาชุมชน” ว่า

“การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการดูแลตนเองตามระบบประชาธิปไตย

อุดมการณ์ของการพัฒนาชุมชน คือ “สร้างพลังชุมชนและใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชน” (พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์, 2515) อุดมการณ์ดังกล่าวหากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วก็คือ คำนิยามการพัฒนาชุมชนที่อธิบายให้เห็นสาระสำคัญของการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย

1. ทุกชุมชนจะมีพลังทั้งทางธรรมชาติและพลังของคนในชุมชนวัยต่าง ๆ กัน พลังเหล่านี้ยังไม่ได้นำมาใช้อย่างเต็มที่ งานพัฒนาชุมชนก็คือ การเพิ่มขีดความสามารถให้แก่พลังชุมชนและนำมาใช้อย่างเต็มที่ งานพัฒนาชุมชนก็คือ การเพิ่มขีดความสามารถให้แก่พลังชุมชนและนำมาใช้ประโยชน์

2. การจะสร้างพลังให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงและมีพลังมากก็จะต้องเป็นพลังรวมของกลุ่มคนที่ถูกสร้างขึ้นมาจากกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจะต้องเป็นพลังที่เกิดขึ้นจากผลกรรวมตัวกันของกลุ่มคนวัยต่าง ๆ กัน

3. พลังที่สร้างขึ้นมากจะต้องนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนนั้นๆ เพื่อผลักดันให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

(ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524 : 12 - 13)

มงคล ชาวเรือ (2528 : 14 - 17) ได้รวบรวมความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้น หรือให้เจริญขึ้นทุกทาง นั่นคือ จะต้องพัฒนาคน กลุ่มชน สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติ และพัฒนาภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม

2. การพัฒนาชุมชน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรรมวิธีทั้งหมดที่ใช้ในการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่น เป็นส่วนที่มีลักษณะเห็นได้ชัด แตกต่างออกไปโดยประกอบด้วย

2.1 การช่วยตนเอง

2.2 การพิจารณากำลังความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

2.3 การพิจารณาถึงลักษณะของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนนั้นเป็นส่วนรวม

3. การพัฒนาชุมชน เป็นโครงการที่ช่วยให้ราษฎรในหมู่บ้านสามารถยื่นมือออกมา
รับบริการต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งมีอยู่แล้วไปใช้ให้เป็นประโยชน์

4. การพัฒนาชุมชนนั้นเราไม่อาจจะตีความหมายให้เป็นที่พอใจได้ ถ้าพูดในด้าน
เนื้อหาของคำ เพราะว่า เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิธีการกระทำมากกว่าตัวงานที่กระทำจริง เช่น
การสร้างถนน โรงพยาบาล หรือโรงเรียนนั้น อาจจะเป็นการพัฒนาชุมชนหรือไม่ใช้ก็ได้ ปัญหา
จะตอบได้ก็ต่อเมื่อเรารู้ว่างานดังกล่าวนั้นกระทำโดยวิธีใด

5. งานพัฒนาชุมชนเป็นงานพัฒนากำลังความคิด ความสามารถของประชาชนใน
ชนบท ในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกัน
เอง เพื่อปรับปรุงตนเอง และชุมชนไปสู่ความก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา
อนามัย และขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความเจริญมั่นคงในการปกครอง
ตามระบอบประชาธิปไตย

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการทางสังคมของชุมชนในการ
ปรับปรุงสภาพและมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านพัฒนาคน
สาธารณสมบัติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยการที่ชุมชนนั้น ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกัน
วางแผน และช่วยกันดำเนินการด้วยความร่วมมือของราษฎรในชุมชน และความช่วยเหลือของ
รัฐบาลและองค์กรเอกชน

2.2 ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ซึ่งมีผลทำให้เกิดความเจริญก้าว
หน้าทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 10 - 20) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนา
ชุมชน ดังนี้

1. **ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ** ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรประมาณ 59
ล้านคน เป็นผู้อาศัยอยู่ในชนบทเสียร้อยละ 80 หากชนบทยังยากจน และไม่อาจเป็นแหล่งที่มี
อาชีพมั่นคงต่อไป ชาวบ้านจำนวนมากต้องละทิ้งไร่นา ทิ้งถิ่นฐาน ทิ้งชนบท หนีความยากจน

เข้าสู่ตัวเมือง ก็จะเป็นการยากที่จะพัฒนาประเทศต่อไปได้ ดังนั้นจึงควรพัฒนาชนบทด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนให้ชนบทเป็นที่น่าอยู่ และเป็นแหล่งประกอบอาชีพที่มั่นคง ซึ่งย่อมแก้ปัญหา ด้านเศรษฐกิจของชาติในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 ช่วยยกระดับการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น
- 1.2 ช่วยแก้ปัญหาการว่างงาน
- 1.3 ส่งเสริมให้ประชาชนได้รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
- 1.4 ลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างรายได้ของประชาชน
- 1.5 ทำให้ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจสูงขึ้น และประเทศชาติมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

2. ความสำคัญทางค่านิยม

ระบบการศึกษาที่ผ่านมาได้ดูดซับคนดีมีความสามารถของชนบทให้เข้ามาอาศัยและสร้างความเจริญให้แก่ในเมือง เกิดความรังเกียจชีวิตชนบทว่าต่ำต้อยไร้คุณค่าหลงไหลค่านิยมและวัฒนธรรมแบบชาวเมือง โดยผ่านการโฆษณาทางสื่อต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการ และนอกรูปแบบ ทำให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อความภาคภูมิใจในคุณค่าแห่งวัฒนธรรมพื้นบ้านหันไปสู่อำนาจ การต่อสู้แย่งชิง เสริมให้เกิดช่องว่างในสังคมมากขึ้น เกิดสภาพทันสมัยแต่ไม่พัฒนาขึ้นในชุมชนชนบท นอกจากนั้น สภาพชุมชนชนบทที่ด้อยการศึกษา ยังเป็นสาเหตุให้ชาวชนบทมีสุขภาพอนามัยต่ำ และยึดมั่นในความเชื่อดั้งเดิม ๆ เก่า ๆ ยิ่งทำให้ชาวชนบทวนเวียนอยู่ในปรักแห่งความยากจนมากยิ่งขึ้น การนำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนเข้าไปใช้ย่อมทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนี้

- 2.1 ทำให้ประชาชนรู้จักปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น
- 2.2 ช่วยให้ประชาชนรู้จักป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ รักษาอนามัยของครอบครัวดีขึ้น
- 2.3 สร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น และลดช่องว่างความแตกต่างในเรื่องชนชั้นให้น้อยลง
- 2.4 ช่วยปรับปรุงชีวิตความสัมพันธ์ในครอบครัว และสังคมให้ดีขึ้น
- 2.5 ทำให้ประชาชนรู้จักสิทธิ หน้าที่ของตน และรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

3. ความสำคัญทางความมั่นคงของประเทศ

จากปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความยากจนยอมทำให้ขาดโอกาสในการแสวงหาความรู้เพื่อเพิ่มพูนความเฉลียวฉลาด และยอมตกเป็นเหยื่อของกลุ่มผู้ไม่หวังดีต่อประเทศชาติ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อรัฐบาลใช้วิธีการพัฒนาชุมชนในการพัฒนาชนบทจึงมีผลทำให้ประชาชนเข้าใจ และไม่ให้ความร่วมมือกับผู้ไม่หวังดีอีกต่อไป จะเห็นว่าโครงการพัฒนาหลายโครงการที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความมั่นคงได้ปฏิบัติอย่างได้ผลซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

- 3.1 เป็นการก่อให้เกิดความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชนในชาติ ทำให้เกิดความมั่นคงของประเทศชาติในที่สุด
- 3.2 ทำให้ประชาชนเกิดความรัก ความเข้าใจในรัฐบาลและประเทศชาติของตนมากยิ่งขึ้น
- 3.3 เป็นการขจัดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 3.4 ทำให้ประชาชนเข้าใจการปกครองแบบประชาธิปไตย
- 3.5 เป็นการลด และป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลายของฝ่ายตรงกันข้าม โดยเฉพาะผู้ไม่ปรารถนาดีต่อชาติบ้านเมือง โจรแบ่งแยกดินแดน เป็นต้น

2.3 หลักปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

“ทรัพยากรมนุษย์” (Human Resource) เป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดในการพัฒนาชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้เพราะคนมีความคิด ทักษะ ความสามารถ แรงงาน ฝีมือ และศักยภาพต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน กล่าวได้ว่าปรัชญาพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน คือ “คน”

พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์ (2517 : 1 - 2) ได้กล่าวถึงปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง

2. บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ์และสามารถที่จะกำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนไป
ในทิศทางที่ตนต้องการ

3. บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลง
ทรยศนะ ประพฤติปฏิบัติ และพัฒนาความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมได้

4. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและความคิดใหม่ ๆ ซึ่ง
ซ่อนเร้นอยู่ และพลังความสามารถเหล่านี้ย่อมเจริญเติบโตและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ถ้าได้
รับการพัฒนา

5. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา
และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ

ปรัชญาพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นนำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

ประการแรก การพัฒนาชุมชนต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งความศรัทธาในตัวคน คือ
ถือว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีพลัง และมีความสำคัญที่สุดในบรรดาทรัพยากรทั้งหมด ทุกคนมี
ความสามารถและพัฒนาตัวเองได้ถ้ามีโอกาส นอกจากนั้นการพัฒนาชุมชนจะต้องมีศรัทธาใน
เรื่องความยุติธรรมของสังคม มุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำ ทั้งยังต้องคำนึงถึง
อุปสรรคของการพัฒนาชุมชน คือ ความไม่รู้ ความดื้อดึง และการใช้กำลังบังคับ การพัฒนา
จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการให้การศึกษาและให้โอกาสเพื่อดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็น
ประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม การพัฒนาจะมีประสิทธิภาพหากมีการรวมกลุ่มกันทำงาน
(วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2527 : 1 - 2)

ประการที่สอง การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการ (movement) เปลี่ยนแปลงทาง
สังคมแบบมีแผน เนื่องจากสภาพความเป็นจริงที่ว่า ในปัจจุบันมีความเหลื่อมล้ำระหว่างเขต
ชนบทกับเขตเมือง ซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคง และความสงบสุขของประชาชนในประเทศ
การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติโดยปราศจากทิศทางที่ชัดเจน ยังไม่เพียงพอที่จะลดช่องว่างได้
การพัฒนาชุมชนจึงเป็นมาตรการอย่างหนึ่งที่น่ามาใช้เพื่อให้ชนบทมีการเปลี่ยนแปลงในอัตรา
ที่พึงปรารถนา และเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตลอดจนสังคม
ส่วนรวม ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชุมชนจึงเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบมีแผน และ

เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ กล่าวคือ มีการกำหนดเป้าหมายและลำดับความสำคัญ (เสนห์ จามริก, 2527 : 22 - 23) ปัญหาสำคัญมี 2 ประการคือ การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในระดับชุมชน และเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล ปัญหาที่สองคือ นักพัฒนาจะมีกลยุทธ์อย่างไรในการเผยแพร่ความคิดใหม่ ๆ และจูงใจให้ประชาชนยอมรับและนำความคิดใหม่ ๆ ไปสู่การปฏิบัติ

ประการที่สาม คือ การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมของชุมชนมี 2 มิติคือ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2527 : 124 - 129)

1. มิติทางเนื้อหา หรือนามธรรม
2. มิติทางเทคนิค หรือรูปธรรม ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะที่เป็นการลดระดับความเสียหายเปรียบที่สำคัญ 4 ประการคือ
 - 2.1 กลไกอำนาจรัฐในระดับต่าง ๆ แล้วแต่กรณี เป็นผู้มียอำนาจในการตัดสินใจทุกเรื่อง
 - 2.2 กลไกอำนาจรัฐในระดับต่าง ๆ แล้วแต่กรณี ร่วมกันตัดสินใจในบางเรื่อง
 - 2.3 ให้ชุมชนและกลไกอำนาจรัฐในระดับต่าง ๆ แล้วแต่กรณี ร่วมกันตัดสินใจในบางเรื่อง
 - 2.4 ให้ชุมชนเป็นผู้มียอำนาจในการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถแบ่งได้ 5 ขั้นตอนคือ (ดารา ทิปะपाल, 2538 : 148)

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริง ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ตลอดจนการแก้ปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
4. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
5. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

2.4 วัตถุประสงค์และขอบข่ายของการพัฒนาชุมชน

มีผู้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนไว้หลายทรรคนะ ดังต่อไปนี้

ธนาคารโลก (World Bank) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนชนบทไว้ว่า จะต้องมุ่งปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิต มีการเพิ่มการจ้างงานหรือสร้างงานในชนบท เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งการยกระดับมาตรฐานขั้นต่ำของมนุษย์ในเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา และสุขภาพ การดำเนินกิจกรรมทุกอย่างนี้ต้องส่งผลหรือมีส่วนทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของชาติดีขึ้นด้วย (World Bank) 1975 : 3)

นฤติ ไชยกุล อดีตอธิบดีกรมพัฒนาชุมชน ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

1. เปลี่ยนทัศนคติของประชาชนจากสภาพหรือสถานการณ์อันเก่าแก่ ส้าสมัยให้หันมาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์และมีความคิดก้าวหน้า
2. ให้ประชาชนมีความสำนึกในการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน รู้จักร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหา และปรับปรุงความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน
3. ให้ประชาชนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อชุมชน และประเทศชาติ
4. ให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหของชุมชน มีความคิดริเริ่ม และปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยรัฐบาล และเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของชุมชน

Fredericks, L.S. (1978 : 73 - 79, 112 - 113) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบท (goals of rural development) ว่าประกอบด้วย (ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2522 : 12 - 14)

1. **เป้าหมายในการยกระดับการผลิตและเพิ่มผลผลิต** (output productivity raising goals) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรต่อหน่วย (ที่ดิน, และแรงงาน) โดยการ ใช้เทคนิคใหม่ๆ ในการผลิตหรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้บังเกิดผลให้มากที่สุด ซึ่งตัวพลังสำคัญในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรจะต้องประกอบด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทางกายภาพ (วัตถุประสงค์) และทางสังคม

2. เป้าหมายในการสร้างความเสมอภาค (equity goals) โดยมีการปรับปรุงในเรื่องการกระจายรายได้และความมั่นคง (distribution of income and wealth) คือพูดง่าย ๆ ว่า กิจกรรมที่ดำเนินการต้องกระทำให้บังเกิดผลให้บุคคลเป้าหมายในสังคมทุกชนชั้นได้รับผลเฉลี่ยอย่างยุติธรรมให้มากที่สุด

3. การสร้างโอกาสที่ได้รับการช่วยเหลือ (access to productive resources) ในเรื่องของที่ดิน อำนาจในการต่อรอง สินเชื่อ ชลประทาน รวมทั้งการประกันว่าจะมีการบริการเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่ถึงมือบุคคลเป้าหมายและการส่งเสริมการเกษตร

4. การควบคุมทรัพยากร (control over resources) ซึ่งจะต้องมีการจัดสรรและจัดให้เป็นระเบียบ (allocation and disposition) ของทรัพยากร โดยให้เกิดความเสมอภาคและยุติธรรมให้มากที่สุด

5. การสร้างงานในชนบท (rural employment creation) เพื่อที่จะมีการใช้แรงงานในชนบทให้เต็มที่ ในการผลิตทางการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรที่มี ในขณะเดียวกันก็สร้างงานรองรับแรงงานที่เหลือจากการเกษตรให้เข้าสู่แรงงานทางสาขาอาชีพอื่นด้วย

Goodenough, W. tt. (1963) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม หรือสภาวะทางกายภาพซึ่งสมาชิกในชุมชนนั้นอาศัยอยู่ ตั้งแต่การปรับปรุงสภาพที่อยู่อาศัย การก่อสร้างและซ่อมแซมสาธารณสมบัติ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ เช่น การสร้างโรงเรียน ตลาด เขื่อน ถนนหนทาง บ่อน้ำ ฯลฯ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเพิ่มโอกาสใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ การปรับปรุงและยกระดับความสามารถในการผลิตเพื่อให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนจากสภาพ หรือสถานการณ์เก่าแก่ ล้าสมัย ให้มาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์ใหม่ ๆ มีความคิดก้าวหน้า และมีความสำนึกในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชน รู้จักอุทิศตนเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชนและประเทศชาติในที่สุด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 15 - 20) กล่าวถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนสรุปได้เป็น 2 ส่วนคือ คน และสิ่งแวดล้อมคน และจะต้องพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ

กัน โดยคนจะรวมอยู่ในกิจกรรมพัฒนาด้านต่าง ๆ อันได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม ครอบครัว และประชากร อนามัยและสาธารณสุข นันทนาการ ฯลฯ นอกจากนี้ยังถือว่าการพัฒนาคนเป็นเป้าหมายสูงสุด (ultimate goal) และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมคนเป็นเป้าหมายอุปกรณ์ (instrumental goal)

วัตถุประสงค์ในการพัฒนาชุมชนของ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2520 : 5 - 6)

1. สร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้านและตำบล ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อตัวเองและความรับผิดชอบต่อสังคม และมีส่วนร่วมในการปกครองร่วมกัน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองท้องถิ่น

2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากอาชีพเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมในครอบครัว

3. ส่งเสริมการศึกษาสภาพชีวิต และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือการดำรงชีวิตอันดีของประชาชน

4. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้และเข้าใจทางปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของตนเอง

วิไล อุไรจิตติสุข (2519 : 15 - 16) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

1. เป็นการเร่งการเพิ่มผลผลิตและเพิ่มรายได้ต่อครอบครัวของประชาชนจากภาคเกษตรและอุตสาหกรรมในครอบครัว

2. เป็นการส่งเสริมการสร้างสาธารณสุขสมบัติ โดยความร่วมมือของประชาชนในแต่ละชุมชนชนบท

3. เป็นการปรับปรุงการอนามัยและสุขภาพของชาวชนบท

4. เป็นการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนทั้งในและนอกโรงเรียน รวมทั้งสตรี เด็ก และคนวัยรุ่นในชุมชนนั้น ๆ

5. เป็นการส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรม ระเบียบ ประเพณี ตลอดจนสวัสดิการและนันทนาการของประชาชนในแต่ละชุมชนชนบท

6. เป็นการส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ (2517 : 78 - 79) กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาไว้แยกกัน ดังนี้

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาด้านรูปธรรม ได้กำหนดไว้ 5 ประการคือ

1. เร่งการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของชุมชนชนบท
2. ปรับปรุงส่งเสริมสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น
3. ปรับปรุงส่งเสริมการอนามัยและสุขภาพในชุมชนชนบทให้เกิดมีขึ้นและดียิ่งขึ้น
4. ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็นเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนชนบทอย่างมีความสุข
5. พัฒนาประชาชนให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนชนบทที่ตนเองอาศัยอยู่

วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาด้านนามธรรม ได้กำหนด 4 ประการ ดังนี้

1. มุ่งแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนให้มีทัศนคติที่ดีต่อรัฐบาล ให้เข้าใจว่ารัฐบาลสนใจในความเป็นอยู่ของเขา ไม่ทอดทิ้งให้พบความยากลำบากต่างๆ และรัฐบาลพร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือประชาชนในชนบทเป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นเพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศคือชาวชนบทนั่นเอง
2. เป็นการทำการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนชาวชนบท โดยมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อและศรัทธาในความสามารถของเขาเอง รวมทั้งมีความศรัทธาต่อรัฐบาลที่จะสามารถให้ความสุขและให้ประชาชนในชนบทอยู่ดีกินดีได้
3. เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดการรวมกลุ่ม เพื่อร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในอันที่จะนำความอยู่ดีกินดีมาสู่ชุมชนชนบท

4. เป็นการส่งเสริมให้กลุ่มประชาชนในชนบทมีพลังความสามารถในการปฏิบัติงาน และครองตนตามระบอบประชาธิปไตยที่ประเทศยึดถือเป็นแนวทางในการปกครองประเทศ

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนเชิงศาสนาพุทธมีเป้าหมาย 2 ระดับคือ ระดับจุลภาค (micro level) และระดับมหภาค (macro level)

ระดับจุลภาค การพัฒนาชุมชนควรมีเป้าหมายในการพัฒนาประชาชนในชุมชนให้เป็นผู้ที่พร้อมด้วยคุณภาพและคุณธรรม ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม ศีลธรรม สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ครอบครัว และทำงานให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ กล่าวคือเป็นผู้มีคุณภาพชีวิตที่ดี (good quality of life)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้จัดให้มีการสัมมนาระดับชาติเรื่อง “แนวคิดและทิศทางของการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8” ในวันที่ 3 - 4 มีนาคม 2538 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซีดีจอมเทียน ผู้เข้าร่วมสัมมนาประกอบด้วยบุคคลทุกกลุ่ม จำนวนถึง 1,500 คน ตั้งแต่ระดับสูง คือ นายกรัฐมนตรี ถึงระดับรากฐาน (grass roots) คือผู้นำหมู่บ้านและชุมชนแออัด

ที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่า จะต้องปรับแนวคิดการพัฒนาใหม่ว่า คนเป็นศูนย์กลาง หรือจุดหมายหลักของการพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจควรเป็นเพียงเครื่องมือของการพัฒนา ไม่ควรถือเป็นเป้าหมายสุดท้าย ปรัชญาการพัฒนาอาจสรุปได้เพียงประโยคเดียวว่า “การพัฒนาประเทศ คือ การพัฒนาคน”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีทอดผ้าป่าถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของ 5 มหาวิทยาลัย ในวันที่ 3 ตุลาคม 2532 ณ ศาลาดุสิดาลัย มีข้อความบางประการดังนี้

“นอกจากจะสอนคนให้เก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย ประเทศเราจึงจะได้คนที่มีคุณภาพพร้อม คือ ทั้งเก่ง ทั้งดี มาเป็นกำลังของบ้านเมือง ให้ความเก่งเป็นปัจจัยและพลังสำหรับการสร้างสรรค์ และให้ความดีเป็นปัจจัยเพื่อประดับประดาคุณน่านความเก่ง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่อำนวยผลเป็นประโยชน์อันพึงประสงค์แต่ฝ่ายเดียว”

คนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีควรมีความดีดังนี้

1. **มีความรู้ดี** ทั้งความรู้รอบตัว และความรู้เกี่ยวกับตัวเอง ที่เรียกว่า **อัตตัญญูตา** มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

2. **มีสุขภาพอนามัยดี** ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต

3. **มีความสามารถดี** สามารถนำความรู้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ สามารถติดต่อประสานงานและทำงานร่วมกับผู้อื่น ความรู้เป็นวิทยา ส่วนความสามารถเป็นศิลปะ

4. **มีความคิดดี** มีความคิดที่ถูกต้อง ทางพุทธศาสนาเรียกความคิดว่า **ทิวฐิ** สัมมนาทิวฐิ ความคิดเห็นที่ถูกต้องเป็นมรรคแรกของอริยมรรค ผู้ใดที่มีความคิดเห็นที่ผิดหรือเป็นมิจฉาทิวฐิย่อมทำให้เกิดผิด พุคผิด และทำผิด

5. **มีการกระทำดี** มีการกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ถูกต้อง และเป็นธรรม การกระทำทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า **กรรม** แบ่งเป็นกายกรรม การกระทำทางกาย วาจากรรม การกระทำทางวาจา มโนกรรม การกระทำทางใจ ต้องมีการกระทำทั้ง 3 ที่สุจริตและเป็นกุศล

6. **มีจิตใจดี** มีจิตใจที่สะอาด สงบ และสว่าง ยึดมั่นในคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ และคุณธรรม 4 ประการตามพระบรมราโชวาท

ระดับมหภาค การพัฒนาชุมชนควรมีเป้าหมาย ดังนี้

1. **เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน** ชุมชนเมืองและชุมชนบทต่างก็มีปัญหา ปัญหาที่ประสบอาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ความรุนแรงของปัญหาก็อาจจะแตกต่างกัน เช่น ในชุมชนแออัด ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาความปลอดภัย ปัญหาสิ่งแวดล้อม และภาวะมลพิษมักเป็นปัญหาที่สำคัญ ในชุมชนชนบทปัญหาความยากจน ปัญหาการศึกษา ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาขาดบริการทางสังคม มักเป็นปัญหาที่สำคัญ

2. **เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้รับประโยชน์และความสุขอย่างทั่วถึง และเป็นธรรม** ประโยชน์ที่ประชาชนควรจะได้รับซึ่งจะทำให้เกิดความสุขคือ **ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ** (economic benefit) เช่น มีอาชีพและรายได้พอสมควร มีมาตรฐานการครองชีพที่ดี **ประโยชน์ทางสังคม** (social benefit) เช่น มีสุขภาพอนามัยดี การศึกษาดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีความ